

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 316:75:331.101.262

Марія Пірен
(Чернівці)

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ – ВАЖЛИВА СУСПІЛЬНА ЦІННІСТЬ

*Щоб мій поступок мав моральну та суспільну цінність,
з ним повинно бути пов'язано моє переконання.
Георг Гегель*

У статті досліджується актуальна проблема людського капіталу. Людський капітал є найбільшою суспільною цінністю, він потребує серйозних інвестицій для свого ефективного розвитку в інтересах людського прогресу. Саме тому осмислення людського капіталу як загальнолюдської цінності відповідає сучасним потребам розвитку суспільства.

Ключові слова: людський капітал, суспільні цінності, інвестування людського капіталу, інтелектуальні цінності, компетентність, освітня підготовка, суспільна мораль, нові людські відносини.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ століття в демократичних суспільствах з'явилися ідеї гуманізації людських суспільств, поваги до дієвої людини – людського фактора, який у сучасному суспільстві називають людським капіталом, що складає основу розвитку цивілізації.

У більш конкретному плані викликає інтерес до людського чинника загальна закономірність розвитку сучасної науки загалом, яка виявляється в концентрації уваги вчених на дослідженні проблем людини, а з іншого боку те, що актуалізація творчих можливостей людини, розвиток висококваліфікованої робочої сили є найефективнішим ресурсом, який стимулює інтерес до нового типу людської взаємодії та нових людських відносин.

Основна ідея цінності нових людських відносин у процесі використання людського капіталу полягає в тому, що кожна людина прагне скористатися можливостями інтелектуального, професійного та духовного зростання й розвитку. Виходячи з того, що авторитаризм школи людських відносин став з точки зору громадськості неефективним, то це й створило передумови для нових людських відносин, насичених гуманізмом, толерантністю, духовністю, відповідальністю та милосердям, професіоналізмом, компетентністю та працьовитістю, які сприяли б формуванню людського капіталу. Саме тому слід врахувати думку американського вченого Дж. Байлера, що у трудових колективах, установах у суспільстві становлення людського капіталу потребує нових світоглядних засад та цінностей стосовно людини, а саме:

- перенесення уваги від групи до індивіда;
- вибрати краще від минулого та утвердити на цій базі нові ідеї для успішної реалізації проектів життєтворчості;
- сформувати у працівників будь-якої сфери діяльності впевненість на власний успіх;
- активізувати у кожній особистості інтерес до нового;
- активізувати зацікавленість до успішного «Я» особистості;
- змінити стосунки між людьми в результаті нового погляду на людину;
- створити певні умови для реалізації можливостей, талантів, творчості для кожної людини;
- створити умови для більш ефективного виконання індивідом функцій, вважаючи людину особистістю, а не сприймати її як виробничо-технічний ресурс;
- забезпечити можливості кожному члену організації, установи, суспільства для розкриття свого потенціалу, даного Господом і самостійно напрацьованого;

- прагнути до підвищення ефективності організації, власної справи у термінах досягнення всіх її цілей;
- прагнути створити зовнішнє середовище, в якому можлива дієво-відповідальна праця;
- ставитися до людей з розумінням та усвідомленням різних можливостей і потреб, вважаючи людину вищим творінням природи, тому людський капітал, в даному разі, можна вважати найвищою суспільною цінністю.

Людський капітал є важливою суспільною цінністю, його формування сьогодні в особистості є пріоритетним завданням освіти для результативності державотворчого процесу в сучасному українському суспільстві [1]. З метою усвідомлення необхідності ефективних шляхів, докорінної модернізації та нових технологій потрібні відповідно освічені особистості, в яких вкладено інвестиції на прогресивне накопичення інформаційно-інноваційного капіталу у формі висококваліфікованого рівня, високої компетентності та управлінської культури. Сьогодні концепція людського капіталу як суспільного дискурсу є однією з найвизначніших концепцій у науковій думці щодо подальшого світового розвитку в прогресивному плані.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми людського капіталу досліджують науковці різних галузей. До кінця XIX ст. в економічній теорії вже сформувався напрям, який трактував людину та її здібності як капітал. Однак слід наголосити, що введення поняття «людський капітал» у науковий обіг пов'язано з іменами лауреатів Нобелівської премії з економіки, представників чиказької школи США: Т.Шульца (1979 р.) та Г.Беккера (1992 р.). Різні аспекти цієї проблеми досліджували науковці України: В.П. Антонюк, О.В. Ареф'єва, Д.Т. Богиня, О.А. Гришнова, Я.М. Дудкевич, С.Ф. Кленко, В.І. Куценко, Т.В. Харчук та ін.

Не вирішена раніше частина загальної проблеми. Сучасні підходи до ролі людського капіталу у становленні нових людських відносин стоять на порядку дня, але ще не отримали достатнього наукового обґрунтування у вітчизняній науковій думці.

Перехід до соціально орієнтованої економічної системи зумовив конкретні зміни як у науковій, виробничій, інформаційній сферах, так і внутрішньому світі людини та поворот світового господарства від технократії до антропоцентризму. Саме це викликає інтерес до осмислення по-новому людини, як суспільного феномена.

Мета цієї статті полягає у сучасному осмисленні сутності, ролі людини та діяльних механізмів для використання людського капіталу, який би слугував суспільному прогресу в широкому розумінні цього слова.

Виклад основного матеріалу. Формування людського капіталу вимагає значних витрат як від особистості, так і від суспільства. В розвинених країнах світу відзначена стійка залежність між рівнем освіти і доходів, що отримує особистість протягом свого життя. Таким чином, людський капітал – це капітал і особистості, і суспільства, бо людина суспільна істота, вона реалізовує себе у суспільстві. Людський капітал перебуває у безперервному русі та змінах. Основні причини виникнення й розвитку теорії людського капіталу пов'язані із специфікою нових реалій, які не тільки виходять із економічних потреб, але більше з ціннісних, особистісних якостей, що завжди мають духовне забарвлення і творче начало.

Отже, концепція людського капіталу базується на тому, що однією з головних форм багатства виступають матеріалізовані в людині знання, її здібності до творчої праці, а також накопичені наукові знання, матеріалізовані в нові технології [4].

Сьогодні науковці передових країн світу говорять про нову економіку – «економіку знань», засновану на досягненнях інформаційно-технологічної революції та інтелектуально-компетентнісних, ціннісних засад особистості.

Швидка зміна знань у всіх сферах потребує від працівника постійного розширення свого інтелекту, оскільки зміна ідей, знань, технологій відбувається швидше, ніж зміна поколінь.

В умовах коли наука стає безпосередньою продуктивною силою, а людський чинник відіграє визначальну роль у здійсненні інноваційного виробництва, реалізація ідей випереджальної освіти стає особливо актуальною, бо лише завдяки співробітникам, які використовують свої здібності, інтелект, компетентність, організація, підприємство можуть

стати конкурентоспроможними. Саме тому наша освітня підготовка має бути спрямована на набуття навиків навчання впродовж життя на духовних засадах, щоб збираючись у «далеку дорогу», особистість мала чим прозвітувати перед Господом. Настав час цьому навчатися, усвідомлюючи велику цінність миру та злагоди людини, людського капіталу як найважливіших цінностей на землі.

Сьогодні ті країни, які забезпечують найвищі темпи розвитку людського потенціалу досягають найбільших успіхів, де великого значення набувають проблеми генерування інновацій в людину (прикладом цього є США, Китай, Японія, Сінгапур). Можна констатувати, що рушійною силою розвитку сучасної економіки є виробництво інформаційного продукту. Матеріальний продукт стає інформаційно-насиченим, джерелом прибутку все частіше виступають знання, інновації і спроби їх впровадження для практичного застосування. На сьогодні трудова теорія вартості змінюється інформаційною теорією. Це приводить до того, що сфера освіти і професійної підготовки повинні займати провідне місце в системі суспільних пріоритетів держави.

Сучасне поняття «капітал» вкладає в себе: *фізичний капітал* (виробничий капітал), *природний капітал* та *людський капітал*. Такий підхід до осмислення капіталу включає не тільки виробництво товару, а й надання послуг, що є основною формою діяльності у сфері освіти, а також людський капітал виокремлюється як різновид капіталу (цей капітал за П.Друкером визнаний найціннішим, набагато важливішим ніж природні ресурси або накопичене багатство).

Науковці С.Фішер, Р.Дорнбуш, Р.Шмалензі звернули увагу на те, що освіта та досвід людини впливають на результативність та ефективність виробництва, надання послуг, оплату праці; здатність та запотребованість освіти допомагати творити себе як найвищу людську потребу та взагалі загальнолюдську цінність, що формує цивілізаційні досягнення – розвиток цивілізації. Слід враховувати і те, що сьогодні людський капітал не всі політики використовують для прогресу, де як приклад слугує тероризм, корупція, гібридні війни тощо.

Людський капітал містить природні здібності і талант людини, виховання, освіту та набуті практичні навички, які впродовж життя повинні збільшуватися, впливати на увагу до фізичного і психічного здоров'я та самореалізацію у стосунках з людьми та навколишнім світом.

У контексті проблем взаємозв'язку освіти та людського капіталу можна констатувати, що людський капітал – це певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який сформований у результаті їх накопичень і який доцільно ефективно використовувати для отримання певних благ, а також фізичні, психологічні, світоглядні, громадянські, культурні якості особистості. Тому й до основних активів людського капіталу відносяться здоров'я, знання, вміння, кваліфікація, компетентність, цінні ділові якості, трудова і навчальна мотивація, інформованість та висока здатність особистості ефективно використовувати ці складові людського капіталу.

Сьогодні метою формування людського капіталу у вищому навчальному закладі є забезпечення відповідного часу, рівня професійно-ділових та громадянсько-патріотичних якостей науково-педагогічного колективу, які необхідні для підготовки фахівця будь-якого профілю [6].

Людський капітал виступає чинником інноваційного розвитку суспільств, про це засвідчують розвинені країни «золотого мільярду».

Одним із способів накопичення людського капіталу є інвестування в людину, її здоров'я, освіту та практично-професійну підготовку. Це вмело і свідомо реалізують США, Японія, Швеція, Естонія та ін.

У сучасних умовах людський капітал є головною цінністю суспільства і визначальним чинником його прогресу; формування людського капіталу вимагає від самої людини і всього суспільства певних регулярних витрат великої праці, про які ми маємо наголошувати студентам у процесі набуття знань, а не лише дипломів.

Ядром людського капіталу сьогодні, як і раніше, є людина, але нині – людина освічена, творча, компетентна, ініціативна, духовна, відповідальна, схильна до інновацій. Освіта

робить більш продуманою працю кожного окремого працівника, розвиває у людини підприємницькі навички, робить її більш успішним організатором, збільшує не лише швидкість, з якою поширюється інформація, але й здійснюються наукові відкриття.

До основних елементів, що впливають на формування людського капіталу в процесі освітнього впливу особливу увагу слід звернути на компетентність та мотивацію. Формування людського капіталу відбувається на основі постійного накопичення відповідної інформації та знань, що забезпечує безперервний розвиток професійної компетентності та мотивації, що стають основою, джерелом елітності та конкурентоздатності особистості та розквіту нації [6].

У вузі науково-педагогічні працівники є основними носіями людського капіталу навчального закладу і можуть розглядатися як накопичене джерело знань, що виражається у сукупності професійних компетенцій, культури, здоров'я та мотивації до інновацій самих себе і тих, кого навчають.

У сучасній науковій думці часто ототожнюють поняття «людський потенціал» і «людський капітал». Поняття «людський потенціал» є складовою частиною поняття «людський капітал». У такому ж контексті слід розглядати співвідношення понять «інтелектуальний капітал» та «людський капітал». Обидва ці поняття не існують поза особистістю. Вони є відповідними напрацюваннями особистості (людини) і стають цінністю – капіталом, потенціалом, інтелектуальним надбанням завдяки творчій думці та праці особистості.

У процесі осмислення людського капіталу як цінності важливо звернути увагу на те, що:

- в дискурсі людського капіталу людина розглядається в єдності економічного, соціального та індивідуального аспектів;
- в понятті «людський капітал» вивчають три групи рис, що характеризують людину в процесі її життєтворчості: фізичні, інтелектуальні та психологічні;
- поняття «людський капітал» вміщує у собі вільну особистість, в яку вкладають і яка сама свідомо готується бути здатною творити та накопичувати капітал для себе і для суспільства. Також є діалектична сутність розвитку людини та цивілізаційного поступу.

Основним чинником існування і розвитку людського капіталу є інвестиції в людський капітал. До таких інвестицій можна віднести витрати на фахову підготовку, освіту, на мобільність, на підтримку здоров'я, народження дітей, пошук роботи, отримання інформації тощо.

Стан здоров'я людини – це її природний капітал, частина якого є спадковою, а інша – придбаною в результаті витрат самої людини і суспільства. Слід пам'ятати, що протягом життя людини відбувається зношення людського капіталу. Інвестиції, вкладені в охорону здоров'я, здатні уповільнити цей процес. Сьогодні політик, медицина, наука теж зобов'язані думати та діяти в інтересах захисту здоров'я та продовження віку людини. Використання людського капіталу повинно здійснюватися не тільки для прибутку олігархам, не на війни, а на радість від життя людям. Це Господня Істина, про яку ніхто не має права забувати.

Людський капітал є єдиним активним капіталом, тоді як всі інші капітали є пасивними, бо вони всі без винятку підпорядковуються людині й діють відповідно до її волі.

Спочатку під людським капіталом розуміли лише сукупність вкладених інвестицій в людину, що підвищує її здатність до праці. Інформаційно-інтелектуальне суспільство знань змінило акценти. Сьогодні розрізняють таку класифікацію людського капіталу:

- індивідуальний людський капітал;
- людський капітал фірми, установи;
- національний людський капітал;
- сфери інвестицій.

У національному багатстві людський капітал у розвинутих країнах становить від 70 до 80%. Досягнуто це за рахунок інвестицій та високопрофесійної діяльності людей, працівників різних галузей.

Висновки. Все більше вчених різних наук сьогодні виступають за те, що людський капітал – це найцінніший ресурс сучасного суспільства. Якщо у ХХ ст. найбільш цінним капіталом було устаткування, то у ХХІ стають працівники, які займаються інтелектуальною працею, що набула інвестуванням освіти особистості. Інвестування в людський капітал має здійснюватися на таких рівнях:

- особистісному – для формування людського капіталу окремих осіб;
- мікрорівні – для формування людського капіталу підприємства, установи;
- мезорівні – для формування людського капіталу регіонів, галузей;
- макрорівні – для формування сукупного людського капіталу.

Розвиток людського капіталу – одне з найважливіших завдань, що стоїть перед Україною. Освічені люди з високою кваліфікацією, професійним досвідом визначають можливості і межі необхідних змін, яких чекають громадяни.

Саме над цим слід думати, як розумно, ефективно та результативно використати людський капітал в інтересах прогресу як найвищу суспільну цінність.

Література

1. Атаєва О.А. Формування людського капіталу в структурі трудового потенціалу і розподільчих відносин в Україні / О.А. Атаєва // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – №1. – С. 123-128.
2. Батченко Л.В. Фактори формування і використання людського капіталу в Україні / Л.В. Батченко, Н.А. Мякотіна // Держава та регіони. Серія: Економіка і підприємництво. – 2011. – №3. – С. 5-8.
3. Бузько І.Р. Оцінювання людського капіталу як інструмент управління навчанням персоналу / І.Р. Бузько, Ю.Ю. Д'яченко, О.А. Немашкало // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №2. – С. 117-124.
4. Вакарчук Т.С. «Людський потенціал» та «людський капітал»: порівняльна характеристика / Т.С. Вакарчук // Держава та регіони. Серія: Економіка і підприємництво. – 2014. – №1. – С. 62-67.
5. Грішніна О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки : Монографія / О.М. Грішніна. – К.: Знання, 2001. – 254 с.
6. Пірен М.І. Елітологія: підручник / М.І. Пірен. – К.: «Талком», 2014. – 312 с.
7. Подра О.П. Людський капітал як чинник інноваційного розвитку та становлення економіки знань / О.П. Подра // Економіка і держава. – 2012. – №7. – С. 74-76.
8. Ревтюк Є.А. До уточнення взаємозв'язку між поняттями інтелектуального і людського капіталу / Є.А.Ревтюк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – №1. – С. 27-29.
9. Сафонова В.Є. Освітній ресурс як форма створення і накопичення людського капіталу / В.Є. Сафонова // Держава та регіони. Серія: Економіка і підприємництво. – 2010. – №3. – С. 146-152.
10. Франчук В.М. Розвиток сільських територій як запорука формування людського капіталу / В.М. Франчук // Економіка АПК. – 2011. – №10. – С. 124-128.
11. Харламова Г. О. Міграція як складова процесу формування людського капіталу України / Г.О. Харламова, М.Наумова // Економіка та держава. – 2010. – №4. – С. 32-36.
12. Шахно А. Ю. Роль держави в підвищенні якості освіти та професійного навчання як фактора формування людського капіталу України / А.Ю. Шахно, В.В. Буханець, О.О. Козлова // Економіка та держава. – 2015. – №5. – С. 97-103.

Maria Piren

Human capital – an important social value

The article deals with a very urgent problem, of human capital. Human capital is the most common value, it requires significant investments for their effective development in the interests of human progress. That is why understanding the human capital as universal values meet modern needs of society.

Keywords: human capital, social values, human capital investment, intellectual values, competence, educational training, public morality, new human relations.

Надійшла до редакції 13.10.2015 р.